

УДК 94(282)47

Оксана Яцків

Формування осередків сестер кларисок, серафіток і францисканок Найсвятішого Сакраменту на теренах Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.)

На основі історіографічної та джерельної бази здійснено комплексне дослідження умов формування інституту римо-католицьких жіночих чернечих орденів у Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. Увагу зосереджено на особливостях виникнення на цих теренах францисканських осередків, а саме сестер кларисок, серафіток і францисканок Найсвятішого Сакраменту. Відтворюється картина розміщення жіночих монастирів на українських землях, а також закладів та установ, де черниці проводили свою благодійну діяльність. Охарактеризовано основні напрямки їхньої діяльності: догляд за хворими у шпиталях та в їхніх помешканнях, освітньо-виховна робота серед молоді та дітей.

Ключові слова: згромадження, монастир, клариски, серафітки, францисканки, чернечі ордени, Галичина

Oksana Yatskiv

Formation of the female orders – the Seraphic Sisters, the Poor Clares and the Poor Clares of Perpetual Adoration – in Galicia in the second half of the 19th – early 20th centuries

Based on the historiography and other sources, a comprehensive study of formation conditions of the Roman Catholic female monastic orders in Galicia in the second half of the 19th – early 20th centuries is done. The attention is focused on the specifics of emergence of Franciscan centers on these lands, namely the Poor Clares, the Seraphic Sisters and the Poor Clares of Perpetual Adoration. The picture of convents' locations in the Ukrainian lands, as well as of institutions where the nuns were doing their charity work, is presented. Main directions of their activities are characterized: nursing in hospitals and in their homes, educational work among young people and children.

Keywords: congregation, monastery, the Poor Clares, the Seraphic Sisters, the Poor Clares of Perpetual Adoration, monastic orders, Galicia

Друга половина XIX ст. ознаменувалася політичними та соціально-економічними змінами на теренах Галичини. 8 лютого 1867 р. утворилася дуалістична монархія – Австро-Угорщина, яка проіснувала до 1918 р. На той час ця держава була однією з найбільших у Європі. Розвиток промисловості та сільського господарства спричинив масові внутрішні міграції, динамічну урбанізацію великої кількості людей у пошуках ро-

боти. Однак не всі були готові до викликів міста, інтенсифікації ринкових і капіталістичних відносин. Збідніле населення потребувало допомоги й моральної підтримки. Спостерігалось активне зацікавлення мирян монашим життям. Зважаючи на політико-релігійні та соціально-економічні умови, що склалися в Галичині в другій половині XIX ст., становлення інституту римо-католицьких жіночих чернечих орденів, а саме поява францисканок видається цілком закономірним явищем.

У широкому значенні під висловом «осередки францисканок» варто розуміти не тільки монастирі, головні доми згромадження, а й заклади та установи, де черниці проводили свою благодійну діяльність. Сестри допомагали літнім людям, доглядали за хворими у шпиталях та в їхніх помешканнях, займалися освітньо-виховною роботою серед молоді та дітей. Цим і пояснюється специфіка закладених ними осередків у Галичині.

Мета статті полягає в об'єктивному та всебічному висвітленні особливостей поширення жіночих орденів францисканської гілки чернецтва на території Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст. Зокрема, свою увагу акцентуємо на створенні спільнот сестер кларисок, серафіток і францисканок Найсвятішого Сакраменту.

Історіографічні напрацювання з означеної проблеми майже відсутні. У науковому доробку вітчизняних істориків немає жодної праці, яка комплексно відображала б специфіку формування жіночих францисканських осередків у Галичині другої половини XIX – початку XX ст. Окремі розвідки в контексті загальної історії становлення орденів на цих землях запропонували польські дослідники Й. Бар [1], П. Красний [2], Б. Кияк [4], І. Жидич [6], М. Стахура [7], С. Іваницька [9].

Процес формування та розвитку мережі осередків францисканок ми розглянемо у хронологічному порядку. Одним з перших таких згромаджень у Галичині був Орден св. Клари (*Ordo Sanctae Clarae*).

У народі сестер цього чину називали кларисками або кларисинками. Відомо, що станом на 1772 р. у містах Краків та Старий Сонч (Новосондецький повіт, Малопольське воєводство) вже діяли монастирі кларисок [1, s. 8]. У 1782 р. ці монахині, разом зі світськими вчительками, навчали дітей у школі в Старому Сончі. Спершу навчальний заклад розташовувався у будівлі монастиря, а 1822 р. було споруджено окремих шкільний будинок. У Кракові сестри працювали у школі, яка функціонувала з 1802 р. Згодом, у 1904 р. в м. Старий Сонч з ініціативи кларисок відкрили

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

Приватну жіночу учительську семінарію, що діяла до 1908 р. [1, с. 13]. Відомості про спільноту кларисок у цьому місті подають і Шематизми Королівства Галиції та Лодомерії починаючи з 1871 і аж до 1913 рр.

Францисканки Найсвятішого Сакраменту (*Moniales Clarissarum a Perpetua Adoratione*) як окремих монаший орден з'явилися 1854 р. в Парижі, але основну свою діяльність розгорнули саме на території Галичини. Сталося це після того, як у 1873 р. прусська влада закрила їхній монастир у м. Гнезно (Великопольське воєводство) – єдиний осередок сестер цього згромадження на польських землях. Насельниці обителі відразу після її закриття вирішили переміститися на східні терени, а саме у Львів. Львівський архієпископ Францішек Ксаверій Вешхлейський схвалив таке рішення черниць. 26 жовтня 1873 р. вони покинули Гнезно, а вже 18 листопада декілька з них приїхало до Львова [2, с. 77].

Про прибуття сестер у місто 1873 р. знаходимо інформацію в «*Catalogus Universi Venerabilis Cleri Archidioecesis Leopoliensis*» за 1905 р. [3, р. 240]. Спочатку монахині зупинилися на вул. Охоронок (сучасна – О. Кониського), у т. зв. домі «На Рурах» [4, с. 67], але через надмірну вологість у ньому були змушені переселитися 1 червня 1874 р. до будинку на вул. Пекарській [5, с. 150]. Тут раніше був відкритий притулок для сиріт Юлії Галерової. У 1875 р. для потреб згромадження дім розбудували та звели каплицю. Згідно з внутрішніми правилами францисканок, монастир повинен був мати огорожене подвір'я. Обитель на Пекарській не відповідала цим правилам, тут не було великого саду для відпочинку, тому в 1880 р. приміщення продали [6, с. 26-27].

2 серпня 1876 р. австрійське Міністерство віросповідання та освіти видало дозвіл згромадженню францисканок Найсвятішого Сакраменту оселитися на території Галичини. Після такого урядового розпорядження черниці почали думати про спорудження у Львові власного монастиря та костелу. 9 серпня 1876 р. вони звернулися за допомогою до архієпископа Ф. Вешхлейського, який підтримав задум сестер. 3 грудня 1876 р. папа Пій IX благословив зведення обителі. 10 липня 1877 р. Маврикій Ротман продав францисканкам земельну ділянку під будівництво на вул. Куркова [4, с. 73-74]. 13 вересня 1877 р. архієпископ Лодовіко Якобіні, апостольський нунцій у Відні, освятив наріжний камінь майбутнього монастиря. У 1880 р. основні роботи з будівництва вже були завершені [6, с. 30], однак консекрація святині відбулася тільки 29 вересня 1889 р. [5, с. 160].

Монахині активно поширювали свою діяльність на теренах Галичини. З цією метою вони прибули в м. Кенти (Освенцимський повіт, Малопольське воєводство). Тут свої осередки мала контемплятивна спільнота сестер капуцинок св. Фелікса, яка жила згідно з нормами францисканської духовності. Їй ніяк не вдавалось отримати офіційне затвердження, тож єдиним виходом із ситуації було об'єднання з іншою чернечою громадою [6, s. 30].

У липні 1908 р. настоятелька капуцинок Клара Налепінська розпочала діалог на цю тему з ігуменею францисканок Найсвятішого Сакраменту у Львові Ізабеллою Маркевич та радою очолюваної нею обителі. Знаємо, що сестра Клара двічі приїжджала до міста (у липні та вересні 1908 р.), щоб особисто зустрітися з черницями та їхнім ординарієм архієпископом Юзефом Більчевським, котрий позитивно ставився до процесу інкорпорації. Львівські францисканки також схвально відгукнулися на пропозицію й уже в жовтні 1908 р. відвідали сестер у Кентах, щоб ознайомитися з їхнім способом монашого життя [7, s. 123].

У листопаді почалася офіційна процедура інкорпорації згромаджень. Листом від 5 грудня 1908 р. кардинал Ян Пузина, наступник кардинала Альбіна Дунаєвського у Кракові, офіційно дозволив капуцинкам і францисканкам об'єднатися. Пізніше Юзеф Більчевський видав акт від 10 жовтня 1909 р., який підтвердив таку унію. З цього дня монастир у м. Кенти став філією львівського конвенту. 29 вересня 1909 р. Апостольська столиця надала францисканкам Найсвятішого Сакраменту дозвіл на відкриття новіціату в Кентах [6, s. 35].

1881 року в м. Закрочим (Мазовецьке воєводство), що поблизу Варшави, з ініціативи о. Гонората Козьмінського та терціарки Третього ордену св. Франциска Лукії Шевчик (у чернецтві – Маргарита) було створене Згромадження Дочок Страждаючої Божої Матері (Congregatio Filiae Beatae Mariae Virginis Addoloratae). Скорочено цих монахинь називали серафітками [1, s. 90]. У перші роки свого існування згромадження було безгабітовим і фігурувало під назвою «Сестрички Убогих».

У 1891 р. сестри дійшли висновку про необхідність перенесення своєї діяльності в Галичину, де була більша релігійна свобода. Матері Маргариті Шевчик ця ідея сподобалась, і вона повідомила про ініціативу Г. Козьмінському. Спочатку отець був проти того, щоб черниці виїжджали за кордон, проте після довгої молитви та роздумів благословив їх на такий переїзд. Першою вирушила сестра Катерина, котра п'ять місяців мешкала

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

в родичів, аби краще вивчити тутешні умови, про які листовно інформувала свою настоятельку Маргариту та засновника о. Гонората. Тоді ж вона їздила на зустріч до краківського єпископа А. Дунаєвського, щоб розповісти йому про плани згромадження сформувати осередки на території Галичини [8, s. 88].

Із позитивною відповіддю та підтримкою владики серафітка Катерина повернулася до Закрочима й наполягла, щоб ігуменя Маргарита поїхала в Галичину. У березні 1891 р. сестри побували в м. Кенти, де дізналися, що пани Чечові хочуть у Галцнові відкрити осередок, для якого пожертвували свій будинок. Ключі від нього монахині отримали 14 травня 1891 р., а вже в серпні відбулося його урочисте освячення. Того ж дня Сестрички Убогих прийняли нову назву – Згромадження Дочок Страждаючої Божої Матері [8, s. 89]. Перемістившись на Галичину, серафітки здобули можливість одягти габіти та проводити благодійну діяльність [9, s. 200]. Натомість поява першого організованого осередку цього чину на галицьких теренах дала підстави для стабілізації згромадження та його подальшого поширення.

Із часом з'ясувалося, що відсутність поблизу колії й віддаленість від інших спільнот істотно ускладнює активний розвиток ордену. Відтак Маргарита Шевчик починає шукати більш відповідні місцевості, де можна було б закласти Головний дім згромадження та відкрити новіціат. Черниці знову подалися до Кракова, до кардинала А. Дунаєвського. Той звелів сестрам звернутися до Андрія Книча, пробоща в Освенцимі (Малопольське воєводство), щоб там відкрити обитель. З допомогою цього священнослужителя й було вибрано та придбано земельну ділянку під будівництво монастиря. Будівельні роботи тривали з осені 1892 до 1895 р. [1, s. 94]. Освячення наріжного каменю відбулося 1 травня 1893 р., а вже перед Різдом того ж року монахині облаштували частину дому, яка була призначена для охоронки (заклад на зразок сучасного дитячого садка).

Спорудження монастиря в Освенцимі завершилось у 1895 р., відтоді він став головним осередком згромадження. У червні 1895 р. тут був організований новіціат. 1893 року обитель серафіток постала в м. Живець (Сілезьке воєводство). У серпні 1895 р. Маргарита Шевчик відкрила осередок у с. Велька Весь, у маєтку графів Стадницьких. Сестри трудилися в народній школі, куди їх запросили графи. Заклад проіснував до 1897 р. У липні 1896 р. черниці приїхали до Перемишля, де заснували монастир і почали працювати в громадському шпиталі [8, s. 92].

У 1897 р. серафітки локалізуються й у Стрию. Про їхню спільноту в цьому місті згадує «*Catalogus Universi Venerabilis Cleri Archidioecesis Leopoliensis*» за 1905 р. [3, р. 267]. У тому ж 1897 р. виник ще один монастир ордену – у Фридриховичах (Краківська дієцезія) [8, s. 93]. Також тут були відкриті охоронка для дітей, заклад для сиріт і притулок для людей літнього віку – усіма ними опікувалися сестри.

Зрекомендації єпископської консисторії в Тарнові монахині цього згромадження зорганізують свій осередок у с. Семехів (Тарновська дієцезія). Протягом 1897–1900 рр. вони учителюють у місцевій двокласній народній школі.

У грудні 1897 р., на велике прохання місцевої влади, зусиллями Маргарити Шевчик постав орденський дім у Перемишлянах. Прибувши сюди на початку 1898 р., черниці доглядали за хворими в повітовому шпиталі [8, s. 93]. Згадки про перемишлянську громаду серафіток також є в «*Catalogus Universi Venerabilis Cleri Archidioecesis Leopoliensis*» [3, р. 268].

У грудні 1901 р. співзасновниця згромадження Маргарита Шевчик фундує орденський дім, охоронку для дітей з бідних сімей та заклад для сиріт у Дрогобичі. Існував осередок цього чину й у с. Могила (тепер історико-географічний район м. Краків). Тут монахині викладали в початковій школі, яка діяла при монастирі оо. цистеріанців [8, s. 93].

У жовтні 1902 р., також з ініціативи генеральної настоятельки Маргарити (склала свої повноваження аж 1904 р., у зв'язку з погіршенням здоров'я), серафітки оселились у м. Ярослав (Підкарпатське воєводство) [10, s. 243]. Там вони дбали про недужих у місцевому повітовому шпиталі. 1905 року було відкрито дім у м. Новий Тарг (Малопольське воєводство). Тут сестри займалися вихованням дітей в охоронці й опікувалися притулком для пристарілих. У Кракові 1906 р. черниці цього згромадження створюють охоронку на Звержинці (у минулому село, з 1909 р. – один з районів м. Краків). У документах цей осередок нотується і як звержинський, і як краківський, хоча насправді йдеться про ту саму спільноту. У 1909 р. серафітками засновано охоронку в Беззедзі (Підкарпатське воєводство) [8, s. 94]. Станом на 1910 р. у джерелах знову фіксується вже згадана громада монахинь у м. Живець [11, р. 280].

Перед початком Першої світової війни виникають все нові й нові осередки Згромадження Дочок Страждаючої Божої Матері. Це переважно були охоронки для дітей: у селах поблизу Кракова – Дембники (1911 р.) та Гжегужки (1914 р.) , а також у с. Торське (Львівська архидієцезія,

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

кінець 1911 – 1914 рр.), у м-ку Стрижів (Перемишльська дієцезія, 1912 р.), у с. Ліщини (Краківська дієцезія, 1917 р.). 1912 року в м. Новий Тарг (Малопольське воєводство) з'явився ще один орденський дім, насельниці якого працювали в громадському шпиталі. У тому ж 1912 р. серафітки відкрили бурсу для студентів [8, s. 109].

Таким чином, у другій половині XIX – на початку XX ст. на теренах Галичини жіноче францисканство посилено розвивалося. На сьогодні відомо про діяльність дев'яти жіночих орденів францисканської гілки чернецтва. У цій статті зосереджено увагу на трьох згромадженнях. Варто, однак, зазначити, що наведений перелік осередків не є остаточним – він розширюватиметься із виявленням дослідниками нових джерельних відомостей про активність францисканок у Галичині.

1. Bar O. J. R., OFMConv. *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772–1970. Zgromadzenia męskie i żeńskie oraz klasztory klauzurowe / Praca zbiorowa red. O.J. R. Bar, OFMConv.* — Warszawa : Akademia teologii katolickiej, 1978. — 258 s. — Cz.1.
2. Krasny P. *Kościół P.W. Najświętszego Serca Jezusa i klasztor SS. Franciszkanek Najświętszego Sakramentu / Kościoły i klasztory Lwowa z wieków XIX i XX.* — Kraków, 2004. — T.12. — Cz.I. — S. 77–101.
3. *Catalogus Universi Venerabilis Cleri Saecularis Et Regularis Archidioecesis Leopoliensis Rit. Lat. Pro Anno Domini MCMV.* — Leopoli, 1905. — 328 p.
4. Kijak B. *Apostolka Eucharystii Służebnica Boża Matka Maria od Krzyża Morawska.* — Wrocław, 2003. — 125 s.
5. Pawężka Z. *Matka Maria od Krzyża Ludwika Morawska (1842–1906): życie i dzieło.* — Bydgoszcz, 1997. — 376 s.
6. Żyduch I. *Zakon Franciszkanek Najświętszego Sakramentu w Polsce w latach 1871–1939.* — Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1981. — 191 s.
7. Stachura M.A. *Służebnica Boża Matka Maria od Najświętszego Serca Jezusa Łempicka (1833–1918): fundatorka kościoła i klasztoru w Kętach.* — Kraków : Papieskiej Akademii Teologicznej, 2006. — 178 s.
8. Bar J. *Zgromadzenie Sióstr Serafitek 1881–1961.* — *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny* R. VI: 1963. — 211 s.
9. Iwanicka S.A. *Stulecie Sióstr Serafitek w Przemyślu / Praca zbiorowa red. ks. S. Zygarowicza. Wszystko dla Jezusa przez Bolejące Serce Maryi.* — Przemyśl : Nakładem Zgromadzenia Sióstr Serafitek, 1996. — S. 199–223.
10. Jabłońska-Deptuła E. *Zakony diecezji Przemyskiej od pierwszego rozbioru do 1938 roku // Nasza Przeszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce.* — 1976. — T.46. — S. 207–268.
11. *Elenchus Venerabilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis.* — Cracoviae : Typis Universitatis Jagellonicae, 1910. — 324 p.